

TA'LIM TIZIMINI SAMARALI BOSHQARISHDA HUDUDIY TA'LIM KLASTERLARINING TASHKILIY-IQTISODIY ASOSLARI

Niyozova Ra'no

*A.Avloniy nomidagi Pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga
o'rgatish milliy- tadqiqot instituti
Mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ta'lim tizimini samarali boshqarishda zamonaviy usullardan foydalanish hamda hududiy ta'lim klasterlarini tashkiliy – iqtisodiy jihatdan asoslari keltirib o'tilgan undagi pedagogik faoliyatidagi imkoniyatlari yoritilgan.*

Аннотация. *В данной статье освещены возможности использования современных методов эффективного управления системой образования, а также организационно – экономическая основа территориальных образовательных кластеров в их педагогической деятельности.*

Kalit so'zlar: *boshqaruv, zamonaviy, ta'lim, faoliyat, tizim, o'quv klasterlari, muassasalar*

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasida klaster va undan Davlat sohalarida foydalanish asosiy maqsad qilib olindi. Bu esa ta'lim sohasida ham keng qo'llanilib, yangicha imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Shu sababdan avvalo, klaster tushunchasini ifodalsak. "Klaster" so'zi inglizcha "klaster", "klyster" so'zlariga qaytadi, tarjimada - shamlardan, tuplardan, umumiy hovli va atrofdagi hovli binolarini anglatadi. Birinchi marta ushbu atama Maykl Evgeniy Porter tomonidan ilmiy foydalanishga kiritildi. O'zining klassik ta'rifida: "klaster - bu o'zaro bog'liq bo'lgan kompaniyalar, ixtisoslashgan yetkazib beruvchilar, xizmat ko'rsatuvchi provayderlar, tegishli sohalardagi firmalar, shuningdek, ularning ma'lum sohalardagi faoliyati bilan bog'liq bo'lgan raqobatdosh, ammo shu bilan birga qo'shma ish olib boradigan tashkilotlarning geografik jihatdan konsentrlangan guruhlar", - deydi.

Klaster nazariyasi XIX asrda dastlab nemis iqtisodchisi Iogan Genrix fon Tyunen va uning izdoshlari V.Launxard hamda A.Veberlar tomonidan ilgari surilgan. A.Marshall o'zining "Iqtisodiyot fani printsiplari" ishida tadqiqot ob'ekti tarzida shahar aglomeratsiyasi va industrial hududlarni tanlab, o'tkazgan tadqiqotlarida samaradorlik va ishlab chiqarish geografik lokalizatsiyasi o'zaro bog'liqligini bayon etgan. U korxonalar va tashkilotlar samaradorligi ularning iqtisodiy zonalar yaqinida geografik joylashuviga bog'liqligini isbotlagan. B.Lundval va B.Yonsonlar esa klaster nazariyasi bilan bog'liq "rivojlanish bloklari" kontseptsiyasini taklif etganlar hamda soha yoki hududiy ishlab chiqarish birlashmalari, butun mamlakat aholisini uzluksiz o'qitish jarayoni milliy iqtisodiy yuksalish va raqobatbardoshlik manbai ekanligini ta'kidlaganlar [2]. Rossiya olimlari ilmiy nashrlarida sanoat va innovatsion klasterlarni shakllantirish muammolariga katta e'tibor beriladi [6]. Ta'lim klasterlari, qoida tariqasida, o'rta ta'lim muassasalari (maktablar, litseylar), texnik maktablar, oliy o'quv yurtlari, shu jumladan, kichik guruhlar, deb qabul

qilinadi. Bu xususiyatni Klaster kontsepsiyasini ishlab chiquvchi etakchi xorijiy mutaxassislarining ishlarida ham kuzatish mumkin [5]. Biroq, A.V.Smironova, O.A.Ryabkova, G.I.Grekova va o.A.Fixtner asarlarida ta'lim klasterini mustaqil tuzilmalar sifatida shakllantirishga yondashuvlarni, shu jumladan, grafik vizualizatsiyani taqdim etadilar [6].

Mamlakatimizda klasterlar bilan bog'liq ilmiy izlanishlar boshlanishi 2000- yillarga [4] to'g'ri keladi, bu boradagi ilmiy-amaliy ishlar esa O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar Strategiyasida demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish borasida barcha sohalarda keng ko'lamli islohotlar olib borish bilan boshlandi. Mazkur jarayonlar bilan bog'liq texnopark, texnopark, klaster kabi qator tushunchalar turmush tarzimizga kirib keldi.

Tizimli yondashuv nuqtai nazaridan, klaster bu bir-biriga bog'langan va bir-biriga bog'liq bo'lgan elementlarni ma'lum bir maqsad uchun birgalikda ishlaydigan yagona tashkiliy tuzilishga birlashtirilgan turli sohalardagi faoliyat yurituvchi subyektlar majmuidir. M.Porter o'z tajribasida shuni ko'rsatadiki, "Kompaniyaning raqobatbardoshligi asosan uning iqtisodiy muhitining raqobatbardoshligi bilan belgilanadi, bu esa o'z navbatida asosiy shartlarga (umumiy resurs) va klaster ichidagi raqobatiga bog'liq", - deb ta'kidlaydi. Shuni tushunish mumkin, M.Porter konsepsiyani mahalliy hududda joylashgan va bozorga kirishda umumiy vazifalar bilan birlashtirilgan firma va kompaniyalar uchun taqdim etdi. Ammo uning tadqiqotlari Internet hali keng tarqalmagan bir paytda nashr etilgan. Bugungi kunda hududiy yaqinlik klaster tarkibiy qismlari o'rtasidagi aloqalarni saqlab qolish uchun tobora ahamiyatsiz bo'lib bormoqda. Hozirda hatto yangi konsepsiya-aholini klaster zonasidan ancha uzoqlikda joylashgan masofaviy klaster joriy etilmoqda. Bunday holda, klaster ichidagi aktyorlarning tarmoqdagi o'zaro ta'siri haqida gapirish mumkin.

Ta'lim bilan bog'liq holda, klaster tushunchasi yigirma yil davomida ishlatilgan. Biz 1990-yilda ingliz tilidagi manbalar va 1993-yilda rus tilidagi manbalar uchun atamalarning dastlabki eslatmalarini o'rnatishga muvaffaq bo'ldik. 05/05/14 holati bo'yicha Internet ma'lumotlari ingliz tili va rus tilida so'zlashuvchi manbalarda quyidagi atamalardan foydalanish chastotasini bildiradi: ingliz tilidagi manbalar: innovatsion ta'lim klasteri - natijalar: taxminan 117 600 000, o'quv klasteri - natijalar: taxminan 37 000 000, rus tilida so'zlashuvchi manbalar: innovatsion ta'lim klasteri - natijalar: taxminan 222 000 , o'quv klasteri - natijalar: taxminan 318 000 ni ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda oliy o'quv yurtlari nafaqat yuqori malakali mutaxassislar ishlab chiqarishi, balki kadrlar kapitali – mamlakatning hozirgi va kelajakdagi ehtiyojlarini qondiradigan mutaxassislar zaxirasini shakllantirishi kerak.

Ta'lim klasteri – bu sanoat va sanoat korxonalarini bilan hamkorlik bilan birlashtirilgan o'zaro bog'liq oliy, o'rta va boshlang'ich kasb-hunar ta'limi muassasalari to'plamidir. Ta'lim klasterining o'ziga xos xususiyatlari turli darajadagi kasb-hunar ta'limiga ega

mutaxassislarni shakllantirish uchun sharoit yaratish; ta'limning fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyasi; yuqori malakali ishchi kasblarning nufuzini ko'tarishdir.

Amerikalik iqtisodchi M. Porterning ishlarida yetakchilari Massachusetts va Garvard universitetlari bo'lgan Massachusetts o'quv klasteri tahlil qilinadi, uning boshqa davlatlar (birinchi navbatda Kaliforniya) va boshqa mamlakatlar bilan taqqoslaganda mamlakatdagi ta'lim sohasidagi o'rni batafsil tavsiflanadi. Yevropada ta'lim sohasida klaster siyosatini faol amalga oshirish asosan 1990-yillarda, "iqtisodiy klaster" atamasini ommalashtirish davridan boshlandi. Masalan Buyuk Britaniyada tibbiyot ta'lim bo'yicha ko'plab innovatsion klasterlar o'sdi (10 ga yaqin sayt topildi). Bunday klasterlar tibbiy yordamni takomillashtirish bo'yicha nazariy g'oyalar tibbiyot amaliyotiga kirib boradigan mexanizm sifatida qaraladi. Bularning barchasi faqat innovatsion amaliyotda yetakchi o'rinni egallagan universitetlar, mahalliy hokimiyat idoralari, xayriya tashkilotlari va xususiy kompaniyalar bilan yaqin hamkorlik orqali amalga oshiriladi.

Fransiyada ekotizimlarni takomillashtirish bo'yicha eng faol rivojlanayotgan klasterlarning 71 tasi mavjud bo'lib, ular qatoriga kompaniyalar, xalq ta'limi muassasalari va ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari kiradi. Ular o'zlarini xalqaro miqyosda eng ilg'or va muhim texnologiya sohalarida egallaydilar va ularning a'zolari xorijiy firmalar uchun ochiq.

Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim texnologiyalaridagi innovatsiyalarni sekinlashtiradigan to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradigan maxsus integratsiyalashgan ekotizimlarni yaratish bo'yicha fanlararo yondashuvni rivojlantirishni istiqbolli deb hisoblaydi. Shakli innovatsion ta'lim klasterining asosiy ishtirokchilari innovatsion ta'lim klasterining asosiy qismi tadqiqot, ta'lim va tijorat sheriklarining o'zaro aloqasi hisoblanadi. Shu bilan birga, ta'lim klasteri davlat infratuzilmasiga kirish, mavjud haqiqatlar bilan qayta aloqa va ta'limda tajribaviy imkoniyatlarning mavjudligi kabi innovatsion xususiyatlar bilan ajralib turadi.

Eng asosiysi talabalar klasterning juda aniq ta'rifiga ega bo'ladilar. Shunday qilib, respondentlarning 93 foizi (matematika fakultetining magistrarlari) klaster g'oyasini o'zgarishi bilan quyidagicha ta'rifladilar: "Ta'lim klasteriga kelsak, uning tarkibiga ta'lim faoliyati bilan shug'ullanadigan tashkilotlar (universitetlar) kiradi texnik maktablar, kollejlar, maktablar), bolalar bog'chalari va qo'shimcha ta'lim xizmatlarini ko'rsatish bilan shug'ullanadigan tashkilotlar (maktablardagi turli to'garaklar, sport klublari, musiqa maktablari, chet tillari maktablari)". So'rovlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar "klaster" atamasi haqida ta'limda faoliyat yuritadigan tizimning bir turi sifatida tasavvurga ega bo'lishdi, shu bilan birga o'qituvchilar klaster tushunchasini vakolatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirish bilan cheklashadi yoki ularning paydo bo'lishi haqida umuman bilishmaydi. Ta'lim bilan bog'liq mazkur atama ayni paytda, klaster yondashuv Petrozavodsk davlat universitetining to'rtta yo'nalish bo'yicha o'quv klasterlarini yaratishni o'z ichiga olgan strategik rivojlanish dasturida ko'rsatilgan.

Yuqorida sanab o'tilganlarni umumlashtirib, biz quyidagi xulosaga keldik: ta'lim klasterlarini yaratish va faoliyat ko'rsatishi oliy o'quv yurtlarida ta'lim sifati menejmenti tizimni rivojlantirishga imkon beradi, ta'lim ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, korxonalar, ta'lim muassasalari, moliyaviy, konsalting va boshqa tuzilmalar o'rtasidagi integratsiyani

kuchaytirish orqali mintaqaning ta'lim va innovatsion tizimining raqobatbardoshligini oshirishni ta'minlaydi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.M.Mirziyoyev. “Oliy majlisga murojaatnomasi hamda O,,zbekiston yoshlar forumida so'zlagan nutqidan iqtiboslar”. Toshkent-2021-y.
2. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2021-yilga bag'ishlangan Oliy Majlisga va xalqqa murojaatnomasidan asosiy fikrlar/ 29.12.2020. Toshkent: KUN.UZ
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. –М.: Педагогика, 1981.
4. . Усмонов Б.Ш., Раджабов О. Изучение опыта инновациями в кластерах. – Т.: Fan va texnologiya, 2017.
5. Миролюбова Т.В., Карлина Т.В., Ковалева Т.Ю. Идентификация региональных кластеров (на примере Пермского края) // Проблемы теории и практики управления. 2012. № 6. – С. 8–19.
6. Вилицкий Д.А. Формирование кластерной политики как механизма развития экономики промышленных отраслей России // Вестн. Моск. гос. обл. ун-та. Сер. «Экономика». 2010. № 1. – С. 50–56.